Fall September 22, 2020

Küresel Ekonomide Türkiye ve İslam Dünyası

Muhammet Negiz

KÜRESEL EKONOMİDE TÜRKİYE VE İSLAM DÜNYASI

MUSTAFA ÖZEL

KÜRESEL EKONOMİDE TÜRKİYE VE İSLAM DÜNYASI

DR. MUSTAFA ÖZEL

Küresel Ekonomide Türkiye ve İslam Dünyası Seminer Notları, Dr. Mustafa Özel, (Transkripsiyon ve dipnotlar: Muhammet Negiz), 22.09.2020

Dr. MUSTAFA ÖZEL[1]

Ağrı'da doğdu (1956). Naci Gökçe Lisesi (1974) ve Boğaziçi Üniversitesi İİBF mezunudur (İktisat, 1980). İstanbul Bankası, Türkiye Dış Ticaret Derneği, Ülker, Çilek, Bisav ve Müsiad gibi kurumlarda yöneticilik/danışmanlık yaptı. Marmara Üniversitesi'nden Yüksek Lisans ve Doktora dereceleri aldı (İktisat Tarihi, 1991/99). Dergâh, İzlenim, Anlayış, Nihayet ve Arka Kapak dergilerinde yazdı. İstanbul Şehir Üniversitesi Öğretim Üyesidir.

[1] https://www.kureyayinlari.com/Yazar/183/mustafa_ozel

Küresel Ekonomide Türkiye ve İslam Dünyası | Dr. Mustafa Özel[2]

Sizinle neyi konuşmak istiyorum? Araya bir takım rakamlar girse bile pür kalitatif bir sohbet olsun istiyorum. Şuna inanıyorum: Genelde dünya tarihinde, özel olarak da son birkaç yüzyılda etkili olmuş, dünyanın ekonomi-politiğine yön verir hale gelmiş toplulukların hepsi birtakım çalışma modellerini başarılı bir şekilde uygulayabildikleri için bu noktaya gelmişlerdir. Bunlara değineceğim. Finansal açıdan, endüstriyel açıdan, ticari açıdan… Bunların politikleştirilmesi, bunun kültürel altyapısının veya üst yapısının -bakış açınıza göre- oluşturulması ama sonuçta bir çalışma modelinin, bir iş yapma modelinin, bir iş yapma tarzının ve toplumu da o iş yapma tarzının etrafında yeniden organize etmenin bir neticesi olarak görüyorum ve kendi kendime şunu soruyorum:

-"Benim çoğunuzun yaşında olduğum günlerden bu yana, genelde İslam Dünyasında ve bilhassa bizim ülkemizde, bu tür iş modelleri peşinde koşuldu mu?"

İşte bir ara "çok ortaklı holdingler" ortaya çıktı değil mi, mantar gibi? Yimpaş'lar... Kombassan'lar… Bunlar niye tutmadı?

Ya da… İşte, "özel finans kurumları" denilen, sonra **"katılım bankaları"**na dönüştü… Bunların bir kısmı çok **"ihlaslı(!)"** çıktı ve ciddi problemler -hem ahlaki problemler, hem de ekonomik problemler- oluşturdular…

Tutan, niye tuttu? Tutmayan, niye tutmadı? Ve bugünden yarına nasıl bir seyir içinde olabiliriz?

Bunu, rakamlardan ziyade -dediğim gibi- ***"örgütsel kapasiteye", "örgütsel kültüre"*** yönelik konuşmak istiyorum. Kaynaklarım neler? Kaynağım, bir kere otuz yıldır bu tür şirketlerle içli dışlıyım. Kiminde yönetici olarak çalıştım… Diyelim, seksenlerin ortalarında Albaraka, Faysal Finans gibi kuruluşlar kurulduğunda çok heyecanlandık biz… İşte, nihayet **"islami modeller"** ortaya çıkıyor…

Biz, yetmişlerin sonlarında, seksenlerin hemen başlarında üniversiteyi bitirip, hem bizim "mahallemizin" hem de genelde Türkiye'nin az sayıda İngilizce bilen iktisatçıları, işletmecileri olarak huzursuz bir konumdaydık. Mesela rahmetli **Adnan Büyükdeniz**, o da vakfımızın önemli kurucularından… Albaraka'nın uzun yıllar genel müdürlüğünü yaptı. Biz beraber mezun olmuştuk. Adnan, TÜSİAD'ın araştırma müdürüydü. Seksenlerin ortasıydı işte… 1982-1984… Yavaş yavaş, -diyelim ki- Özal'ın liderliğinde İslamcı demesek bile muhafazakâr-dindar çevrelerin kendilerini yeniden siyasi arenada hissettirmeye başladıkları dönemdi. Adnan, TÜSİAD'ın araştırma müdürüydü; ben TURKTRADE'in (Türkiye Dış Ticaret Derneği) -isterseniz şöyle diyelim: TÜSİAD'ın dış ticaret kolunun- araştırma müdürüydüm.

İkimizin de namaz kıldığını biliyorlardı. Dindar olduğumuzu biliyorlardı ama "bunlar çalışkan, iş çıkarır", başarılı Boğaziçi mezunları… O günkü şeyle… Çalışıyoruz… Az çok para da

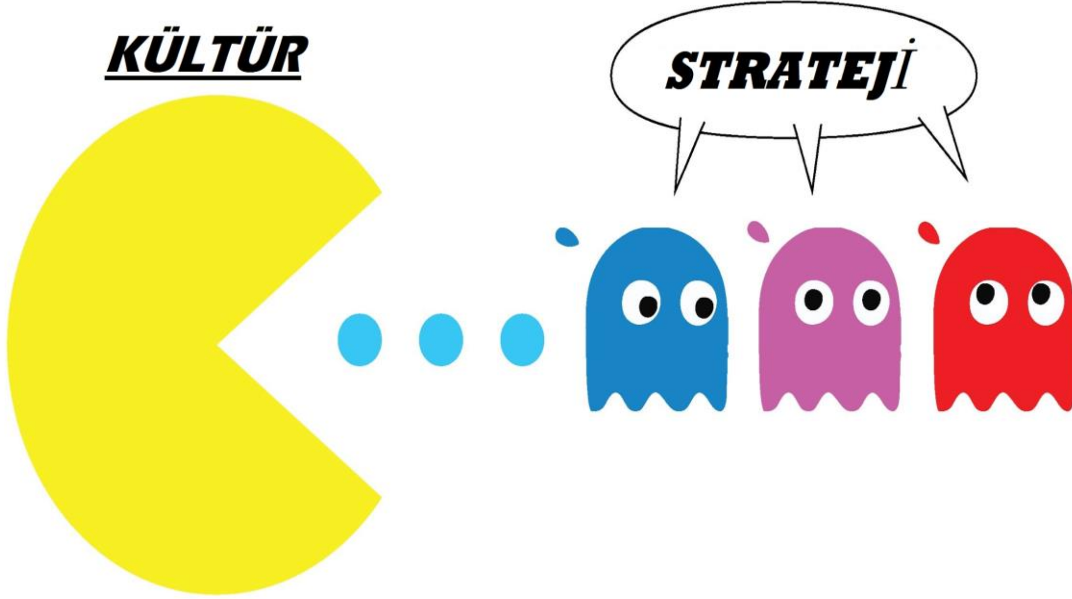
---

[2] Bilim ve Sanat Vakfı'nın 29 Ağustos-3 Eylül 2016 tarihlerinde düzenlediği "İslam Dünyası" temalı yaz seminerleri kapsamında, Mustafa Özel'in gerçekleştirdiği 2 Eylül 2016 tarihli seminer, Muhammet Negiz tarafından metin haline getirilmiştir. Olası yazım hatalarını mnergiz@live.com adresinden bildiriniz.

kazanıyoruz ama huzurumuz yok… Çünkü, “sistem”e hizmet ediyoruz “o günkü” psikolojimiz içerisinde…

Yani, -işte- faizsiz finans kurumları geliyor… Kim bilir bunlar ilerde neye dönüşecek?

Büyük bir heyecanla hemen o tarafa yöneldik. Ben, Faysal’ın dış ticaret şirketinin genel müdür yardımcısı oldum. O (Adnan Büyükdeniz), Albaraka’ya girdi… Albaraka’nın Türk ayağı, daha rasyonel bir iş adamıydı. Adnan, devam etti orada… Genel müdürlüğe kadar gitti. Ben, bir sene sonra canhıraş bir şekilde kendimi Ülker Grubu’na attım. Çünkü **örgüt kültürü yoksa,** orada aklı başında insanların sağlıklı işler yapması mümkün değildir…

Ülker’e gittiğimde**, Sabri Ülker** adlı -nerdeyse- bir **yönetim filozofu** diyebileceğimiz, yaptığı her işi bilen, hesapsız-kitapsız hiçbir iş yapmayan, hiç gaza gelmeyen… Yöneticiler mesela her gün -beni de biraz sevdiği için- yaza doğru mayıs ayında filan beni dürtüklerlerdi.

-”Sen, Sabri Bey’e söyle. Yazın bisküvi, çikolata satışları düşer, mutlaka dondurmaya girelim. Gâvurlar yapıyor, biz daha iyisini yaparız.”

Sabri Bey’e giderdim…
-”Evladım” derdi. “Onlar heyecanlı… Onların heyecanını kırmak istemiyorum ama süte hâkim olmayan, dondurma yapamaz! Bizim önce süte hâkim olmamız lazım…”

Planlamalarını o şekilde yaptı. Önce süt, yoğurt vesaire işlerine girdiler. Dondurma, arkasından geldi ama yine de yürümedi. Herkes, her şeyi yapamıyor. Söylemek istediğim şey şu:

-”Ne kadar zeki vesaire olursanız olun, organizasyon kültürünüzün olmadığı yerde etkili hiçbir şey yapamıyorsunuz!”

Bunu parantez içinde söylüyorum. Konumuza dönecek olursak…

İSLAM DÜNYASI

İslam Dünyası diye bir kavram… Aşağı-yukarı benim üniversite yıllarımdan beri kullandığımız fakat biraz böyle yerine oturmamış bir kavram…

Tam neyi kast ediyoruz? Bugün kaç İslam ülkesi var? Ya da halkı Müslüman olan kaç ülke var? İslam Konferansı Teşkilatı üyelerinin… Benim en son takip ettiğim, 54 civarındaydı. Hala orda mı, artan var mı?

-”57.”

57… Yuvarlayalım, altmış diyelim. Yani, dünyada 200 kadar ülke varsa… Devlet varsa, bunların neredeyse üçte birinden biraz azı, Müslüman ülke/Müslüman devlet sayabileceğimiz bir pozisyonda…

Mustafa Özel:

-Nüfusu ne kadar olabilir bu Müslümanların?

Tabii, bu ülkelerin dâhilindeki her insan, Müslüman değil. Diyelim ki Kazakistan’ı sayıyorsak, Kazakistan’ın nüfusunun yüzde 40’a yakını Rus aynı zamanda… Ama bizim de Müslüman saymadığımız ülkelerde yaşayan çok sayıda Müslümanımız var. Diyelim ki Almanya’da beş milyon Türk var. Türk olmayan Müslümanları da saysak rakam daha da yukarı çıkar, belki Almanya nüfusunun yüzde onuna yaklaşır; Fransa nüfusunun belki daha fazlası…

Yine, bir rakam veremeyeceğim… Atacağım ama bakın destekli atıyorum… Askerlik yapan var mı aranızda?

(Askerde) atış yapacağız… Tabii, ben hayatta tabanca bile kullanmamışım. Gittik otuz yaş civarında askere… İki tür tüfeğimiz var… Biri, eski ahşap dipçikli… M5 dediğimiz tüfekler… Bir de bugün halen kullanılan G3’ler… Onlar demir dipçikli... Biz, Cüneyt Arkın gibi zannediyoruz “tak, tak” böyle şey yapacağız (hedefi vuracağız). Kocaman, şu duvarın yarısı kadar hedef var… Atıyoruz, on kişiden dokuzu hedefi tutturamıyor, bırakın on ikiden vurmayı… Hedefe isabet etmiyor yani böyle…

Komutan, bize bir şeyi ispat ettirmek istiyormuş: Desteksiz atmayın! Destekli atın! Kum torbalarını koydular… Tüfeği de biraz iyileştirdiler… Bu sefer attığımızda hiç değilse on ikiyi vurmasan bile yedi, beş filan… Üçer sefer atıyoruz… Diyelim ki beş, altı, yedi… On sekiz. Toplam on sekiz puana göre bundan sonra senin konumun…

Ben, en yüksek notu aldım… İnanamayacaksınız! Aslında kocaman bölükteki en çelimsiz tiplerdendim… En çelimsiz değildim ama en işe yaramaz yüzde onun içine girebilirdim yani… Ama en yüksek puanı ben aldım. Bir Malatyalı sayesinde arkadaşlar… Çünkü yanımdaki Malatyalı Latif Öğretmen de benim hedefe atıyormuş! Dolayısıyla benim hedeften dört tane delik çıktı. Artık üçünü o, birini ben mi vurdum; üçünü de ben mi vurdum bilemeyeceğim… Kimse ispat edemez çünkü… O, sıfır aldı. Onun hedef tertemiz!

İlahi hikmet diye bir şey var arkadaşlar… Ben, otuz yıldır şirket danışmanlığı yapıyorum. Danışmanlık yaptığım on şirketten dokuzu Malatyalı… Malatya-Darende-Elazığ… O çerçevede ama ağırlıklı olarak Malatyalı olarak biliniyorlar…

Hadi, madem espri ile başladık… Parantezi kapatmadan bir şey daha söyleyip kapatalım. İlk danışmanlık yaptığım, eğitim verdiğim daha doğrusu… Şirketlerden biri… Doksanlı yılların hemen hemen ortaları… 70-80 tane konfeksiyon tezgahı var… Bu büyük şirketlere tişört vesaire dikiyorlar… Ahmet Abi adı… Diyelim ki ben ders anlatıyorum. Bana diyelim ki 500 lira veriyor… Yirmi sene geçti, yine arıyor ve çalışanlarına bir konuşma yapmamı istiyor. Giderim bir şeyler anlatırım, yine 500 lira verir… Sonra öğrenmiş ki ben artık 500 liraya değil de -diyelim ki- beş bin liraya çalışıyorum…

-Ya, hoca! Sen melaike misin? Hiç de sesin çıkmıyor. Sana gene beş yüz lira veriyorum, hiç bir şey demiyorsun. Dua edip gidiyorsun. Ya böyle olmaz. Beş bin çok ama ben sana iki bin vereyim mesela…

Dedim;

- "Ahmet Abi, boş ver! Kiminin parası, kiminin duası!"

Ahmet Abi:

-"Yok, yok!"

"Ahmet Abi! Sen benim sermayemsin!" dedim.

Bana iyice dönüp bakarak;

-"Ne demek istiyorsun hoca?"

"Ben" dedim. ***"O beş bin lira aldığım şirketlere ne anlatıyorum?"***

Ahmet Abi:

-"Ne anlatıyorsun?"

-"Ya bir Sabri Ülker'i anlatırım, bi' de seni anlatırım. Derim ki, 'bak bunun gibi yapın; bunun gibi de yapmayın!' Her şeyi de anlıyorlar." (Gülüyor.)

Parantezi kapatalım… Bu da aslında konumuzla ilgili… Çünkü **organizasyon kültürü** olmadan arkadaşlar, şu anda peşinde olduğumuz hiçbir meseleyi çözemeyiz. Yani, her şey dönüp dolaşıp son noktada birtakım ilkelere ve o ilkeler etrafında tecrübe edilmiş, geliştirilmiş, sınanmış **kültür**e dayanır…

Konumuza geçelim…

Dünyadaki devletlerin, ülkelerin takriben üçte biri Müslüman… Nüfusun -şu anda zannediyorum 7 milyara yaklaşıyor- takriben 2 milyarının Müslüman olduğunu tahmin

edebiliriz. Yani salonda Bilkentli arkadaşlarımız var, gidip araştırsınlar. Rakamları 30 yıldır atsam da inceleyip bakanlar yaklaşık bir sonuca ulaşacaklardır…

Peki… Ekonomi-politiği konuşacağımıza göre, dünyada iktisadi açıdan bu… Hem nüfus hem de devlet sayısı bakımından takriben üçte birlik bir payı olan Müslümanların iktisadi ve siyasi bakımdan ağırlığı ne?

Mesela, **Birleşmiş Milletler**'de bu devletlerin hepsi var… Dolayısıyla Müslümanlar temsil ediliyor. Ama Birleşmiş Milletler'in esas itibariyle bir Güvenlik Konseyi yörüngesinde bir organizasyon olduğunu hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla, işlerin dörtte üçü Güvenlik Konseyi etrafında döner, dörtte biri diğer oturumlarda kararlaştırılır ve Güvenlik Konseyi'nde herhangi bir Müslüman ülke yok… Zaman zaman sırayla, dönüşümlü olarak ülkelere sıra gelebilir ama onların da fazla bir etkisi yok. Demek ki küresel ekonomi-politiğin politik kısmında bu üçte birlik kısmın hissedilir bir ağırlığı yok!

Peki, iktisadi olarak nasıl bir ölçüm yapabiliriz?

Yine benim o 20-25 yıl önceki yazılarımda, araştırmalarımda, konuşmalarımda 60 trilyon dolarlık bir küresel GDP'den[3] söz ediyordum. GDP ya da Türkçesi ile Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)...

Arkadaşlar! İster sosyoloji okuyun, ister felsefe okuyun, ister şair olun, ister iktisatçı olun… Sekiz-on tane rakamı, sekiz-on tane kavramı ve bunların rakamsal karşılığını, hem kendi ülkeniz, hem bölgeniz, hem de küresel bağlamda dinamik biçimde takip etmiyorsanız, gazetelerde yazan… Çoğu zamanda yanlış yazılan: milyarları milyon yazıyorlar, milyonları bin yazıyorlar… Çünkü bir gazetecilik kültürü de yok… Gâvurlar bunu yapmazlar ama… Çünkü orada bir denetim var… Bizim medyada bunlar çoğu zaman karıştırılır, konuşulan şeylerin çoğunu anlayamazsınız.

Bunların başında bu GDP meselesi geliyor… Ne demek GDP?

-"Gross Domestic Product... Türkçesi: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)..."

Türkiye'nin GDP'si ne kadar?

-"GDP demek, bir ülkede bir yılda, 365 gün-6 saatte üretilen mal ve hizmetlerin parasal karşılığıdır. Türk lirası olarak söylersiniz ama genelde bir mukayeseye imkan vermesi için dolar olarak söylüyoruz."

Türkiye'de bir yılda, 79 milyon Türk vatandaşı ne kadar mal ve hizmet üretiyor? Kaç dolarlık?

-800-900 milyar dolarlık… Kayıt dışını da düşünerek yuvarlarsak 1 trilyon dolar arkadaşlar… Nüfusumuzu da yuvarlarsak, 800 bin kilometrekarelik bir ülke, 80 milyon nüfus, resmi olarak 800 milyar dolar, gayri resmi olarak 1 trilyon dolarlık bir ekonomi…

---

[3] Gross Domestic Product (GDP)

Peki, dünyanın GDP'si ne kadar olabilir? 7 milyar nüfus, 200'e yakın ülkenin toplamı… Amerika'sı, Avrupa ülkeleri, Japonya, Çin… Bunların toplamı ne kadar olabilir?

-Yuvarlarsak 100 trilyon dolar… Gerçekten şu anki güncel rakamı bilmiyorum. Dediğim gibi 10-15 sene önceki yazılarımda aşağı yukarı 60-65 civarlarına kadar gelmiştim. Muhtemelen ölçüm farklılığından doları 80-90 gibi rakamları da görebileceğiz. Yuvarlayıp 100 diyebiliriz.

Demek ki Türkiye'nin dünyanın üretiminde, mal ve hizmet üretiminde yaklaşık yüzde 1'lik bir payı var.

Dünya nüfusundaki payımız ne kadar?

7 milyar insan içinde 80 milyon… O da aşağı yukarı yüzde 1..

Bu iyi bir şey değil… İktisadi açıdan… Çünkü idare ediyoruz. Tam ortadayız. Ama Türkiye de İslam dünyasının en iyi ülkelerinden birisi… Hele politik açıdan… Değil mi? Bu darbe girişimi de gösteriyor ki -sistemin mantığı açısından söylüyorum- beli kırılmaya değer bir ülke…

Yani, günün birinde sistemin merkezindekilerin, sizin belinizi kırmaya çalışması, iyi bir şeydir. Yani sizin matah bir şey olduğunuzu gösteriyor. Sizin uğraşılmaya değer bir noktaya gelmiş olduğunu gösteriyor ve elhamdülillah millet, o planlara direnebildi. Dolayısıyla, bütün o siyasi sıkıntılara rağmen varılan nokta fena değil ama bunun iktisadi karşılığını henüz oluşturabilmiş değiliz arkadaşlar. Yani, dünyanın ortalamasındayız. Bu, iyi bir yer değil.

İki… Birazdan finans rakamlarını vereceğim. Dünya finansı içerisinde matah bir yerimiz yok. Yani, dünyada diyelim ki yüzde birse iktisadi ağırlığımız, üretimsel ağırlığımız… Finansal ağırlığımız şu an rakam veremem ama muhtemelen binde bir ile binde iki ile ölçülebilecek bir şey…

Evet, Türk bankacılık sistemi son 20 yılda, 2001 krizinden sonra özellikle, biraz daha sistemleşti. Biraz daha gelişti. Ama ben finansal konumumuzu, üretimle ilgili konumun da çok daha gerisinde görüyorum. Hani diyoruz ya? Türkiye, dünyanın 16. büyük ekonomisi… 2023 hedefimiz ilk 10'a girmek filan… Ben finansal konuda ilk 40 içinde bile olduğumuzu zannetmiyorum. Şu anda elimde bir cetvel yok. İlk 40'a bile girebileceğimiz kanaatinde değilim. O finansal yapılar oluşabilmiş değil.

Bunu söyledikten sonra yine parantez açayım. Bugün çok fazla etik meselelere girmeyeceğiz. Kapitalizmin ahlaki değerlendirmesini yapmayacağız. Onu yapmaya kalksak başka bir ders olur. Biz, tamamen ekonomi-politik konuşacağız. Ekonomi-politik konuşmak demek, güç tartışması yapmak demektir. Kim ne kadar güçlü, nasıl daha güçlü olabiliriz?

Bu daha güçlü hale gelmenin ahlaki, dini, metafizik sorgulanmasını şu anda yapamayız. Onu yaptığımız zaman dünyada sınıfı geçebilecek kimsenin olduğunu zannetmiyorum. Her şeyi bir anda yapmaya kalkarsak da verimli bir tartışma olmaz.

Arkadaşlar! Şu anda dedik ki yüz trilyon dolarlık bir üretim yapılıyor. Peki, bu ülkeler aynı zamanda bir birleri ile ticaret yapıyorlar değil mi? İhracat yapılıyor, ithalat yapılıyor… Biz,

diyelim ki, otobüs alıyoruz, uçak alıyoruz… Bunun karşılığında bir sürü de sanayi ürünü, yarı sanayi ürünü, tarım ürünü, tekstil vesaire satıyoruz değil mi?

Alıyoruz, satıyoruz… Bu yüz trilyon dolarlık mal ve hizmet üretiminin ne kadarı acaba el değiştiriyordur? Dünyanın ihracatı ya da bunun karşılığı olarak ithalatı kaç trilyon dolardır?
İkisinin toplamı yanıltıcı olur. Elbette, **dış ticaret hacmi** diye bir kavram da var ama ithalat ve ihracat aynı şeydir. Dolayısıyla birini söylemek lazım. Yani benim ihracatım, bir başkasının da ithalatıdır.
"Yüzlük" otomobil sattım, siz de aldınız. "İki yüz" dersek… "İki yüz" yok yani ortada "yüz" var. Gerçeği "yüz"... Onun için gerçeğini konuşmak lazım. Yüz trilyon dolarlık üretimin ne kadarı sizce alınıp satılıyordur? Kaçta kaçı mesela? Yarısı mı? Üçte biri mi? Onda biri mi?

Dünyanın ihracatı ne kadar?

-Yuvarlak hesap… 20 trilyon dolar arkadaşlar… Burada da gerçek rakam, sabahleyin elime geldi. 21 trilyon dolara kadar çıkmış. Sonra, 17'ye inmiş filan yani son yıllarda 2015'ten itibaren bir düşüş var. Biz, yine yuvarlak hesap beşte biri diyelim… 20 trilyon dolar…

20 trilyon doları 365 güne bölerseniz arkadaşlar, günlük 55 milyar dolarlık bir ticaret hacmi çıkar. Yani, bir günde, dünyada gerçek mal ticareti 55 milyar dolar… Yani, otomobil satıyorum, dolar alıyorum. Uçak alıyorum, dolar ödüyorum. İşin içinde bir gerçek mal var…

Ama bir de **"currency trade"** dediğimiz... En genel anlamda… İşin içinde bir mal varmış gibi... Hisse senetleri alım satımları da dâhil olmak üzere… Diyelim ki Arçelik hissesi… IBM hissesi... Alıyorsun, beş dakika sonra satıyorsun… Hatta bilgisayarına komut veriyorsun... Sen uyurken o alışverişleri yapıyor… Ya da altı ay vadeli petrol alıyorsun, altı gün sonra satıyorsun, ya da altı hafta sonra satıyorsun… Petrolü işleyecek tesisin yok! petrolü alıp oradan bir şey üretme peşinde değilsin.

Diyelim ki çikolata yapıyorsun. Çikolata için kakao alıyorsun. Parasını ödüyorsun, kakao geliyor… Sen o kakaoyu alıp çikolatayı yapıyorsun. Bu bir reel ticarettir. Parasını ödüyorsun, mal geliyor, iş yapıyorsun vesaire. Ama Şikago borsasından, diyelim ki X cins kakao ya da kahve… İşte, 2000 dolardan, 10 milyon dolarlık bağlıyorsun ama onu almak gibi bir derdin yok. Beklentin; "biraz artarsa satacağım, aradaki farktan faydalanacağım". Dolayısıyla, uygun gördüğün zaman satıyorsun. Bazen fiyat düşüyor, daha fazla düşmesin diye erkenden satıp daha az zarar ediyorsun...

Bu tür işlemlerin bir günlük hacmi ne kadar?

Kıyas edin… Yani, işin içinde somut bir mal var… (Hadi onu da yuvarlayalım) Bir günde 50 milyar dolarlık gerçek mal alışverişi yapılıyor… Peki, bir günlük "sanal", sanki mal varmış gibi yaptığınız ticaretin hacmi ne kadar?

Dinleyici:

-200…

Mustafa Özel:

-Benim çocukluğumda takriben o kadarmış. Ben altmış yaşındayım ama 50 sene önce öyleymiş… (Gülüyor…) Benim öğrencilik yıllarımda bire 10'du. Günlük şu anda beş trilyon dolar arkadaşlar… Yani, bire 100…

2008 krizinden önce bire 150'ye yaklaşmıştı. Buna **finansal genişleme (financial expansion)** diyor tarihçiler… Modern kapitalizmin tarihinde 3-4 tane böyle tarih veriyorlar. İşte, 1650'lerde, 60'larda… 1870'lerde… 1929'dan hemen önce… 1987'de, 1997'de ve 2008'de… Böyle birtakım kırılma noktaları var… Buralarda, finansal işlemler… Ama şey dışı… Reel olanı kullanıyor, reelden faydalanıyor ama reeli bir çıpa olarak kullanıyor. Reeli bir dayanak yapıyor. Yoksa reel aslında yok ortada… Bu tür işlemler, bire 100'e yaklaşmışsa eğer, Braudel'in tabirini ödünç alırsak, ***"güzün son demleri"***ndeyiz. Güzden sonra da bahar gelmez, kış gelir ve hep öyle olmuştur.

İlginç bir şekilde iktisadi açıdan, hele finansal açıdan güz gelmişse ve kış tehlikesi belirmişse, bu problemi iktisat içinde çözme ihtimali yoktur arkadaşlar, ancak siyaset ile çözebilirsiniz. 2008 krizinden hemen sonra, G8'den G20'ye doğru süratli bir atılımın olması sebepsiz değildir. Yani, böyle çok arzu ettikleri için "G20 olsun" demiş değillerdir. Dünyanın aslında G8'den G20'ye doğru gitmesi, ***"Dünya 5'ten büyüktür"***ün zaten doğal biçimde ikrarıdır. Tayyip Bey'in o ifadesi, aslında zaten var olan bir şeyin, hani böyle mert bir şekilde, delikanlı bir tavırla dünyanın yüzüne haykırılmasıdır. Ama zaten dünya o tedbirleri ***"yapısal olarak"*** almak zorundaydı… Çünkü iktisadi hiçbir problemi kendi çerçevesi içerisinde çözemezsiniz arkadaşlar. Mutlaka başka bir alandan destek lazım. Bu bilimsel şeylerde de böyledir. Yani siyaset teorisini daha fazla geliştirmek mi istiyorsunuz? Teolojik bağlamdan katkıya ihtiyacınız vardır, fizikten katkıya ihtiyacınız vardır, kimyadan vardır…

Mesela **"management"**ta… En kaba siyaset şeyi değil mi? Para kazanmaya bir teori aslında… Son 30 yılın en önemli katkıları teolojik alandan geliyor, bir de doğal bilimlerden geliyor. Füzyon gibi kavramlar… Kaos teorisi… Yani diğer disiplinlerden ne kadar besleyebilirseniz, **"management"** gibi çok böyle maddeleşmiş, çok parasallaşmış bir alanı bile ancak ihya edebiliyorsunuz.

Dolayısıyla, iktisadi bir problem, sadece iktisadi çerçevede kalınarak çözülemiyor. Çünkü herkes kendini kurtarmaya çalışıyor. Herkes kendini kurtarmaya çalıştığı zaman problemi çözemezsiniz. Herkesin aynı zamanda ortak kadere hizmet edebileceği bir çerçeve oluşturmak lazım. Bu da politika demektir, siyaset demektir.

Yine İslam dünyasına dönelim…

Peki… Üretim bakımından dünyada en iyilerimiz bile… Kimdir en iyileri? Diyelim, işte İslam dünyasının, 2 milyarın öncü şeyleri… En azından kalabalık ülkeleri hangileridir?

Doğudan bu tarafa gelelim… Endonezya var… 250 milyon kadar nüfusu var, yanlış hatırlamıyorsam… *-Bütün rakamlar 20 sene öncesine aittir arkadaşlar. Ben 20 yıldır roman okuyorum. Bana istediğiniz romanı sorabilirsiniz ama ülke sormayın. (Gülüyor…) -*

Bu tarafa gelelim. Bangladeş vardır… Arada Malezya var daha küçük bir ülke… Nüfusunun önemli bir kısmı, yarıdan fazlası gayrimüslim zaten… Pakistan var…

Bugünden geleceğe doğru, Asya'daki en önemli, ümitvar, kritik İslam ülkesi hangisidir?

Bir dinleyici:
-Hindistan.

Mustafa Özel:
-Bravo! Hindistan, 200-250 gibi rakamlar telaffuz ediliyor… Yani, düşünün ki şu anda Hindistan'ın içinde üç tane Türkiye var arkadaşlar… Bana göre, bu tabi çok öznel bir şey arkadaşlar, telaffuz edilen ülkelerle kıyasladığımızda da haklıyız... Finansal açıdan çok parlak bir noktada değiliz. Teknolojik açıdan çok parlak bir noktada değiliz. Ve bütün bunlar da birbiriyle ilintilidir arkadaşlar…

Biraz geriye gidip o "iş modeli" dediğim noktalara geleceğim. Geriye gideceğim nokta 1690… 1690'larda İngiltere'de yeni bir finansal model denendi arkadaşlar… "Bank of England" diye bir organizasyon kuruldu… Flemenklerin daha önce denemeye çalıştıkları, Fransızların daha sonra deneyip 1710'larda 20'ye kadar deneyip başarısız oldukları tek finansal başarıyı İngilizler gösterdi. "Bank of England" üzerinden…

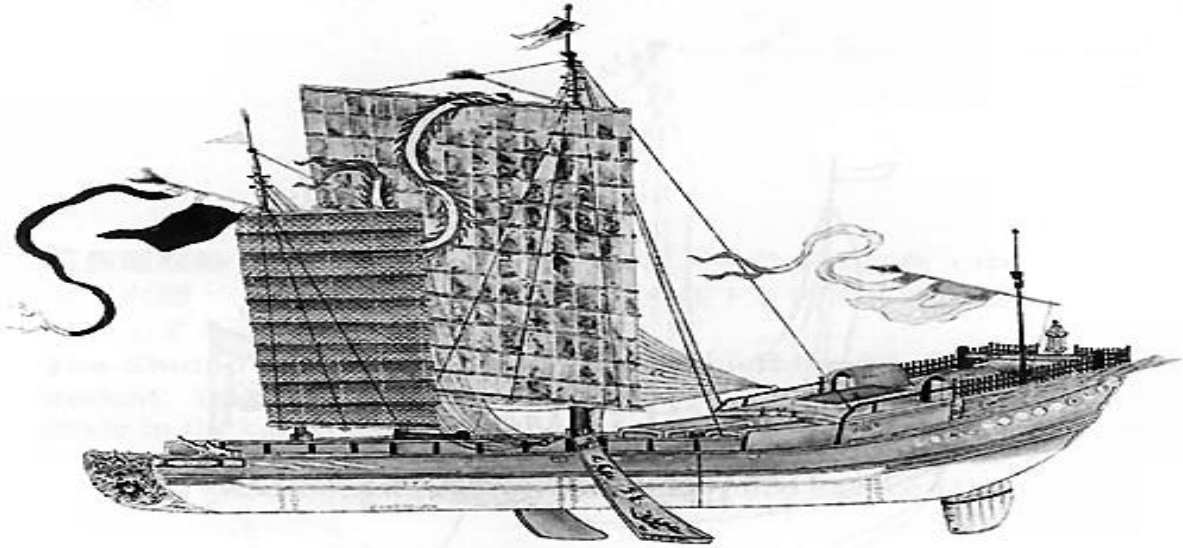
"Bank of England" bir devlet bankası mıdır?

"Bank of England" nedir? İngiltere merkez bankası… İngiltere merkez bankasıdır bugün ama 1946'da böyle olmuştur. 1946'ya kadar "Bank of England", "İş Bankası" gibi bir kuruluştur. Belki kraliyet ailesinin dahili vardır ama özel bir şirkettir ve bunlar "kağıt parayı" kullanılabilir, güvenilebilir bir enstrüman haline getirmişlerdir.

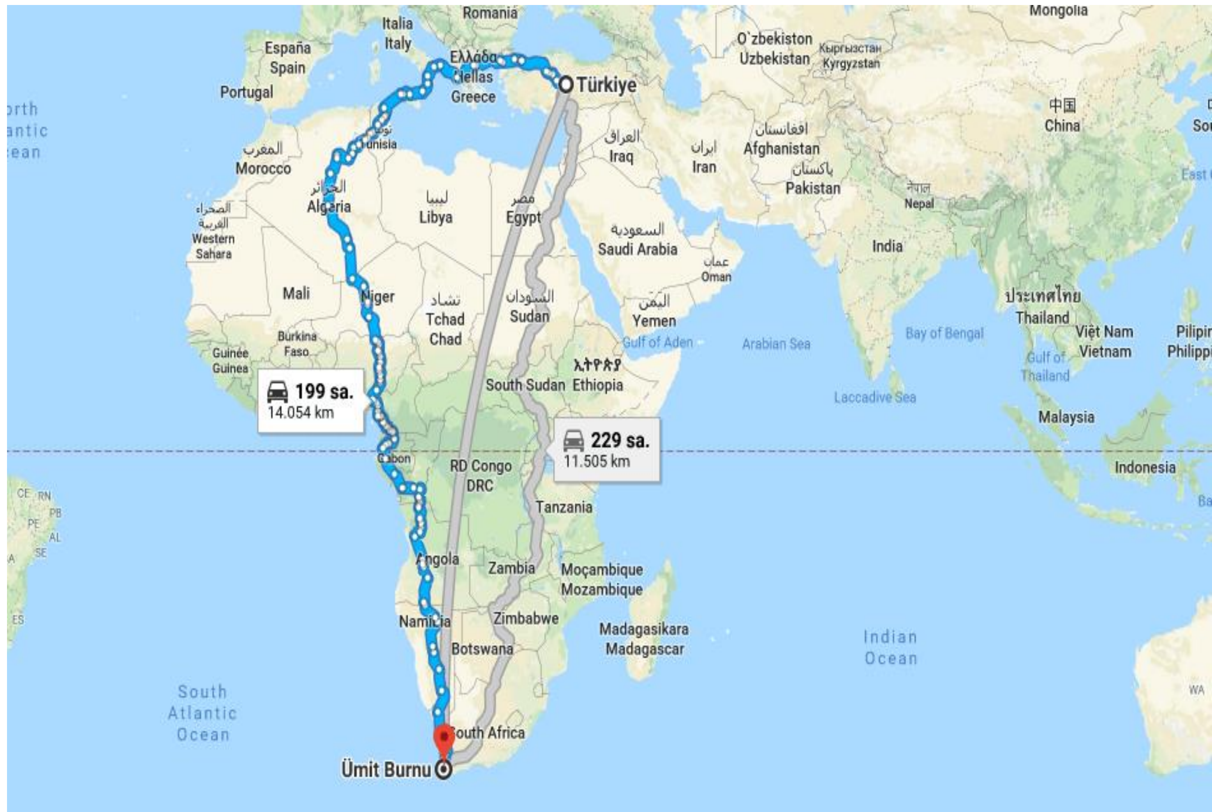
Arkadaşlar, iktisaden biraz da mübalağa ederek şunu söyleyebiliriz: Bütün modern iktisadi dönüşümün esası, kâğıt paranın tutturulabilmiş olmasıdır. Bu, insanlık tarihinin seyrini değiştiren bir olaydır ve bunu sadece İngilizler başarabildiler. Çinliler, bu işe daha 13. yüzyılda uyandılar. Çin'de üretim hacmi/ticaret hacmi çok genişledi. Para olarak gümüş kullanılıyordu. Altın da kullanılıyordu ama altın zaten çok az… Onun için ancak ya devlet işlerinde ya da çok büyük ticaretlerde kullanılırdı. Herkesin eline geçmezdi altın. Ama gümüş toptan ticaret diye adlandırabileceğimiz bütün ticaretin yağıydı ve tuhaf biçimde Çin'de de gümüş yoktu. Dolayısıyla üretim hacmi/ticaret hacmi ilerledikçe gümüş dışı bir para sistemine geçmek iktisadi bir zaruret haline geldi. **"Çao"** adını verdikleri gayet böyle ipekli kumaştan… Kâğıt para diyoruz ama zor yapılan, ipekli bir şey… 150 yıl uğraştılar arkadaşlar… 150 yıl… Çinlilerden ilham alarak İlhanlılar, İran'da -rakam veremeyeceğim ama 100 yıl diyelim- onlar da uğraştılar… Binlerce tüccarın kellesi uçuruldu***. "Vay namussuz!" , "nasıl kabul etmezsin!"*** gibi…

Arkadaşlar! Para bir iman meselesidir. İbn Rüşd, der ki; iki namus -ya da nomos- vardır. **Nomos**, yasa demek. Kanun demek. Namus da yasadır, kanundur. Allah, **namus-u ekber**'dir. Para, **namus-u asgar**'dır. Yani, parayı küçültüyor ama dikkat edin Cenab-ı Allah'a nispet ediyor. Para, onun gibi bir şeydir. Değişmez ve esas ölçüdür.

Ölçü olarak tutturamıyorlar. **Çao**, tutmuyor. Dolayısıyla, Çin'in gümüş ihtiyacı devam ediyor. *Avrupa'nın Asya'ya son 500 yıldaki üstünlüğünün anahtarı da gümüştür* arkadaşlar. 1405-1433…

Çin'in Hint Okyanusu'na hükmettiği *-ihtiyaç duysaydı Atlas Okyanusu'na da hükmedebileceği-* Çin'den çıkan ve 1. Dünya Savaşı'na kadar çapı aşılamamış olan Çin donanması, Ümit Burnu'nu dolaşıp Atlas Okyanusu'na da girdiler ama ilerde bir şey olmadığı için daha fazla ilerlemeyi **"rasyonel"** görmeyip geri döndüler[4].

[4] Bkz: KALKAN, M. Ç. (2020). Çinli Seyyah Zheng He(郑和)'Nın Seyahatleri Üzerine Bir İnceleme. AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 2(1),102-110.https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1178863

Çin donanmasının amirali, bir Müslümandı. Müslüman olduğu kesin… Tük-Moğol karışımı **Zheng Ho** veya **Zheng He**[5]…Çin'in bu yeni döneminde onu eski büyük kahramanlar tekrar ihya ettiler. Hakkında bir düzineye yakın kitap yazıldı. Böyle şömiz kapaklı şahane yayınlar yapmaya başladılar.

Daha yukarıya gitmeleri için bir motivasyon… Avrupa'ya gidip ne yapacaklardı yani? Avrupalıların Asya'ya gitmelerinde sebep var. Çünkü ipek var, porselen var, baharat var… O emtiayı getirip Avrupa'da beş misline, on misline, yüz misline satmak mümkün… Çünkü İpek Yolu'ndan geldiği zaman, kara yolu maliyetlidir. Hem riski yüksektir, hem de çok zaman alır. Denizden daha rahat gelir, daha büyük ölçekte gelir, daha çok para kazanırsınız. Dolayısıyla, Avrupalıların Asya'ya gitmeleri normal… Asyalıların Avrupa'ya gelmelerinde bir makuliyet yoktu o yüzden Atlas Okyanusu'ndan geri döndüler, ileriye gitmediler.

Eğer Avrupalılar, Amerika kıtasında gümüş bulmamış olsalardı, Amerika'nın keşfi de dünya tarihindeki sonradan sahip olduğu önemin onda birine ancak sahip olabilirdi. Amerika'da gümüş kaynaklarının keşfedilmiş olması, Amerikan gümüşü ile Avrupalıları Asya sistemine dâhil olma, Asya'nın ekonomi-politiğine hükmetme gücü verdi. İlk önce Portekizliler ve İspanyollar, sonra Flemenkler, hemen arkasından da İngilizler… Daha sonra her kendine gelen, her kendini birazcık toparlayan Avrupa ülkesi benzer siyasi, ekonomik, askeri şirketler kurarak, -bunlara genelde ***"Doğu Hind Şirketi"*** adı verilir; Flemenk Doğu Hind Şirketi, İngiliz Doğu Hind Şirketi vb. *- o "pasta"dan pay almaya çalıştı.. Anahtar da Amerikan gümüşüydü arkadaşlar… Şöyle bir örnek vereyim: Liverpool'dan ya da Lizbon'dan herhangi bir İspanyol, Portekiz, İngiliz ya da Flemenk limanından Asya'ya doğru giden -İster Endonezya'ya doğru, ister Hindistan'a, ister Çin'e doğru…-* herhangi bir geminin **"hamule"**sinin (yükünün) yüzde doksandan fazlası gümüş olurdu. Yüzde on kadarı da değişik ilaçlar, diğer bazı şeyler… Asya'dan Avrupa'ya giden gemilerin hamulesinde nerdeyse yüzde yüzü mal olurdu… Ya ipektir, ipekli kumaşlardır… Daha sonraki Hind kumaşlarıdır, baharattır, porselendir… Satıldığı zaman çok gelir getiren ürünlerdir. Gümüş gidiyor, ürün geliyor… Bu talep o kadar yüksektir ki; sadece Atlas Okyanusu-Ümit Burnu-Hint Okyanusu yolu yetmemiştir… *-Ayrıca o İpek Yolu karayolu da devam ediyor bütün problemlerine rağmen…-* Pasifik Okyanusu üzerinden ikinci bir yol 1640'lardan itibaren... Aslında 1570'lerden itibaren... Çünkü Filipinler'in başkentini kim kurmuştur?

Filipinlerin başkenti Manila'yı kim kurdu?

İspanyollar kurdular.

Amaç, Asya trafiğini ilk dönemlerde Portekizliler takip ettiği için onlara da fazla dokunmadan, fazla cebelleşmeden, zayiat vermeden haritaya göre yukarıdan, Büyük Okyanus üzerinden **Acapulco**'dan -Bugünkü Peru'da bir şehir- **Manila'**ya yeni bir hat kurdular… Oraya gümüş gönderiyorlar. Manila'dan Çin'e gümüş gidiyor. Karşılığında ipek geliyor ve Orta Amerika'da ipek böcekçiliği, ipek sanayi, Çin destekli olarak gelişti…

[5] Bkz: Yiğit, A. M. Çinlilerin İslamiyeti Yayma Çabaları: Amiral Zheng He Örneği, İSTEM, 2019, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/738226

Bunları niye anlatıyorum?

Para ile ilgili… Paranız yoksa, para kaynağı olan bir madde, bir şey yoksa, geliştiremezsiniz. Bir yere gelir, tıkanır…

17. yüzyılın sonlarında gümüş miktarları -Amerika'dan ne kadar gelirse gelsin- büyüyen ekonomilere yetmez hale geldi. O zaman mecburen kâğıt para denemeleri başladı.

Mesela **Goethe**'nin 100 sene sonra **Faust**'ta anlattığı o kâğıt para meselelerinin modeli **John Low**'dur.

John Low'u duydunuz mu?

John Low, bir İskoçyalıdır. Fransa'ya gitmiştir. Kralı ikna etmiştir ve memleket arazisi **"rehin"** verilerek paraların üzerine yazmışlardır. ***"Hükümdarın arazisi rehin verilerek"*** bu kâğıt paralarını normal **altın-gümüş para** karşılığı kabul edilmesi için… 1720'ye kadar iş yürümüştür. 1720'de "bu iş yalan-dolan" demişlerdir. Aynı **Banker Kastelli** olayı gibi iş patlamıştır[6].

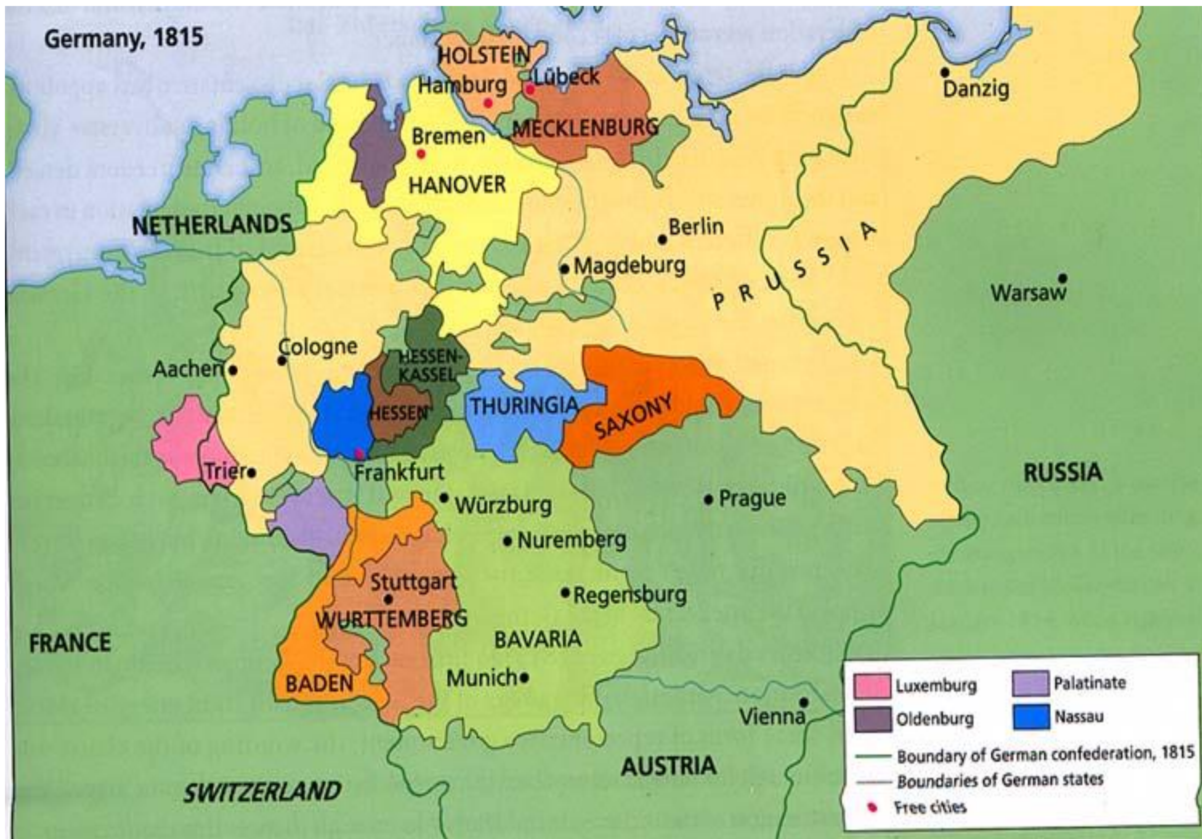
İşin patlamadığı tek yer İngiltere'dir. Tabii bunlar tartışmalı meselelerdir ama benim intibam o ki İngiltere'nin **"sanayiinin beşiği"** olması hadisesi şu ya da bu şekilde teknolojik icadın

[6] Casimir Balthazar tarafından çizilen John Low portresi ve o dönem hazırlamış olduğu paraya ait görsel yukardaki gibidir. Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Law_(economist). Muhammet Negiz

önce orada yapılmış olması ile ilgili değildir; kâğıt paranın yani bu tür icatları ticarileştirmede, yatırıma dönüştürmede gerekli olan finans kaynağının yapay, zahmetsiz ve maliyetsiz olarak üretilmiş olmasıdır. Dediğim gibi bu tartışmalı bir konudur. İktisat tarihçileri bunları daha uzun zaman tartışacaklardır. Ben buradan şuraya geçeceğim: İngiltere bu yüzden bu finansal ve onun sürüklediği teknolojik gelişme bağlamında Kıta Avrupası'na nispetle 19. yüzyılın ortalarına yaklaştığımızda neredeyse yarım yüzyıllık bir ön almıştır. Yani bugünkü gelişmiş-az gelişmiş ülke ifadelerini o zamana uygularsak İngiltere gelişmiş bir ülke, Fransa gelişmekte olan bir ülke, Almanya ise az gelişmiş bir ülke idi… 1810'lar 1820'ler…

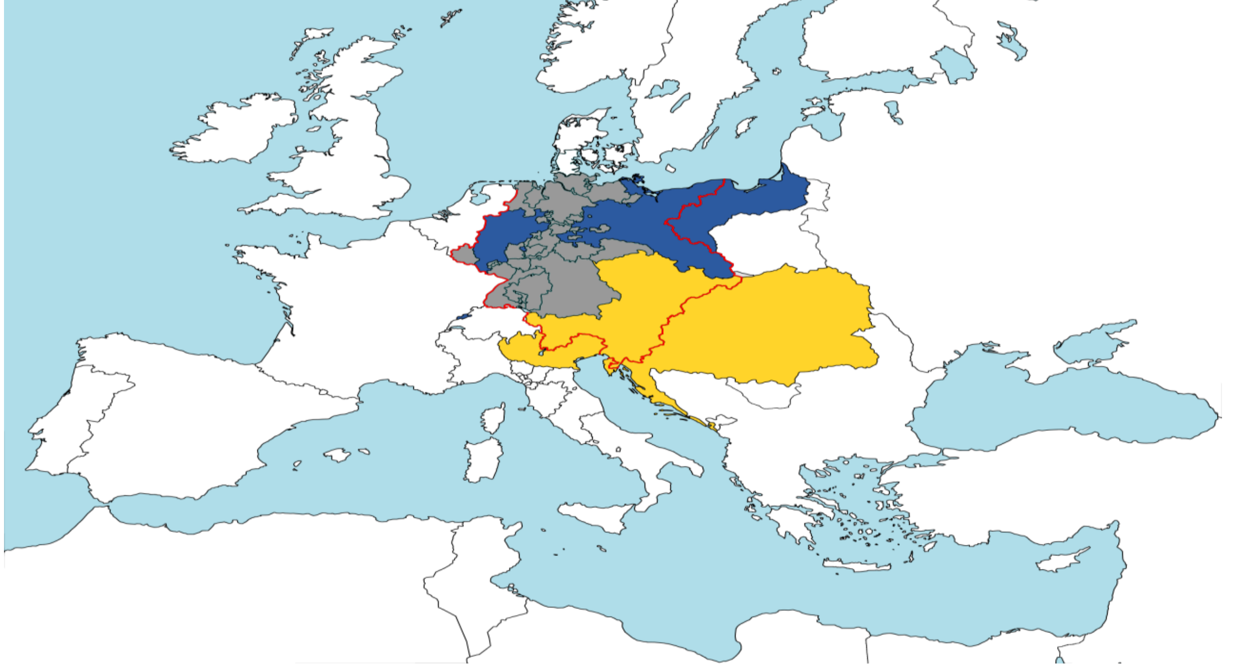
Almanya ne yaptı?

Oradan İslam dünyasına geçeceğim… Bir yüzyıl sonrasına geleceğim… Almanya, gözünü açtığında iki şeyi fark etti. Tabii Almanya diye bir yer yoktu[7]. Çok sayıda prenslik var…

En büyüğü Prusya… Bunlardan 39 tanesi 1834'de bir araya geldiler ve bir gümrük birliği oluşturdular. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Gümrük Birliği dediğimiz olayların çekirdeği, bir "yüz yıl" önceki **Alman Gümrük Birliği**'dir (Zollverein). 1834. (Bkz. Gümrük Birliği haritası[8]

[7]1815 Almanyası… https://www2.washjeff.edu/german/culturalhistory/germany1815.JPG Muhammet Negiz.
[8] Alman Gümrük Birliği, Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Zollverein , Muhammet Negiz.

Alman Gümrük Birliği (Zollverein) Haritası

Şunu hissettiler:

<u>İngiltere'yi yakalayabilmek için,</u> bir sanayi ülkesi-güçlü bir ekonomik ülke haline gelebilmek için en elzem olan iki şey vardır:

- Bir tanesi: büyük ölçekli iş yapmaları lazım…
- İki: Bu büyük ölçeği finanse etmeleri lazım...

Dolayısıyla finansman, önemli bir meseledir; ölçek, önemli bir meseledir. Gümrük birliği oluşturursanız, o geniş pazarlara hitap edecek büyük ölçekli şirket kurmak makul hale gelir. Diyelim ki, Türkiye 80 milyon… 80 milyonluk bir ülkede kaç tane otomobil alıcısı olur? İşte 500 bin alıcı olur… 500 bine yönelik kuracağınız bir otomobil fabrikası da tutmaz yani…

Ne kadar olması lazım? İşte 5 milyon ölçekli kurmanız lazım. 5 milyon ölçekli kuracaksanız, daha geniş bir pazara hitap edebiliyor olmanız lazım. Dolayısıyla, Afrika'ya gireceksiniz, Ortadoğu'ya gireceksiniz vesaire…

Aynı şekilde Almanlar dediler ki; ***"büyük ölçek lazım, büyük ölçek için şu siyasi adımların atılması lazım, bunun da finansmanı lazım… Finansmanı nereden bulacağız?"***

Yine İngiliz örneğine baktılar… Dediler ki; ***"bizim de Bank of England benzeri şeylerimizin olması lazım... Finans kuruluşlarımızın olması lazım…"***

Deutsche Bank'ı kurdular… **Commerce Bank**'ı kurdular(**Commerzbank**)… Deutsche Bank, -yine 20 sene evvelki bilgilerime dayanarak söylüyorum- 500'ün üzerinde Alman sanayi şirketinin ortağı durumundaydı. Yani, bunlar banka olarak kurulacaklar, milletten

mevduatı toplayacaklar, fakat bunu gelişigüzel biçimde küçük küçük dağıtmayacaklar… Kendilerinin de ortağı oldukları büyük ölçekli sanayi şirketlerinin gelişimine harcayacaklar… Dolayısıyla Deutsche Bank'ın, Commerce Bank'ın yöneticileri, yeni kurulan sanayi şirketlerinin yönetim kurulu üyesi, başkanı vesaire oldular. Finans kaynağını da buralardan bağladılar.

Bizim Alman mucizesi dediğimiz olay, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış bir olay değildir. Esas 1830-1840'lardan 1914'e kadarki şeydir. 1914'te I. Dünya Savaşı… Bilmem işte Avusturya-Macaristan Arşidük'ü Ferdinand'ın Saraybosna'da vurulduğu için çıkmadı arkadaşlar... O savaş, bir şekilde çıkacaktı, bahane aranıyordu… Bir bahane bulundu, savaş başladı.

Almanya, bu iktisadi bütünlüğünü ve milli birliğini geç oluşturabildi. Almanya, kendine geldiğinde, kendisinden önce yola çıkmış olan -başta İngiltere olmak üzere- diğer devletler, dünya güçleri dünyayı paylaşmışlardı. Dünya pazarlarını ele geçirmişlerdi. Biri Hindistan'a hükmediyor, biri **Hindiçin**'e hükmediyor.

Almanya aslında -biraz espri ile söylüyorum- **"adil düzen"** istedi. Dedi ki***, "Dünyayı güçlülerin adilane sömürmesi lazım. Siz ön almışsınız. Öne çıkmışsınız. Olmaz! Biz de güçlendik artık. Gelin, bu bölüşmeyi yeniden yapacağız…"***

Bir şeyi ele geçirmiş olanlar da ***"buyur abi burdan yak", "ateşini verir misin?"*** olayı gibi değil yani… 20. yüzyıldaki iki savaş, **"tek savaş"**tır arkadaşlar. Buna bazı tarihçiler **"Otuz Yıl Savaşı"** diyorlar. 1915-1945… 30 yıllık bir savaştır. İki turludur. Mesela, İngiliz-Fransız savaşları da böyledir. 1760'larda denizlerde savaştılar. İngiltere, Fransa'yı yendi… Sonra bir iç restorasyon yaşadı ve dedi ki; ***"Bu siyasi organizasyonla demek ki verimli olamıyoruz."***

Fransız Devrimi yaşandı. Başka sebepleri de var, bir tek şeye bağlamıyoruz tabii. Ama devrimden hemen sonra Napolyon Savaşları başladı İngiltere ile 1914-1915'e kadar uzanan ikinci tur savaşı... I. ve II. Dünya Savaşları da aynıdır. İki turlu bir savaş oldu, Almanya yenildi. Çünkü karşı blok, Amerika'nın da dâhil olmasıyla güçlendi. Ama Almanya bir temel oluşturduğu, bir kültür oluşturduğu için, bir iş yapma modeli oluşturabildiği için 10 yılda tekrar kendine çeki-düzen verdi. 20 yılda sistemin merkezini yakaladı. Şimdi de yavaş yavaş Avrupa ordusunu kurmaya çalışıyorlar. Şunu yapacaklar, bunu yapacaklar… Bütün bunlar hayırlı mı olacak? Tekrar ediyorum, şimdilik bu konuya girmiyoruz.

"İslam Dünyası" Kavramı

Şimdi… Bunları benzetirsek, 1960'lara gelelim… Yavaş yavaş, ***"İslam Dünyası"*** diye bir kavram kullanılmaya başlıyor.

- ➢ Osmanlı Devleti parçalanmış… Osmanlı Devleti'nin içinden az-çok ayakları üzerinde durabilecek bir Türkiye doğmuş muhtelif anlaşmalarla…
- ➢ İran var olmaya çalışıyor…
- ➢ Şu anda çok fazla ehemmiyet vermiyoruz ama o zamanlar Afganistan belli bir diriliği temsil ediyor…

- 1940'ların sonlarında 1950'lerin başlarında yavaş yavaş Hindistan'daki Müslümanlar varlıklarını ortaya koymaya başlamışlar… Hindistan'dan ayrılıp Pakistan'ı kurmuşlar…
- Mısır, kendine geliyor… Çeşitli sosyalist düzenlemeler de yaparak...

Bütün buralarda, hem pratik hem de teorik bağlamda… Yani ***"İslam Dünyası ve İslâmî yönetim, İslam siyaseti nasıl olmalı? İslam ekonomisi, İslâmî finans modelleri"*** tartışılmaya başlandı... Mevdudiler, Seyyid Kutuplar… Bütün o dönemlerin tartışmaları, bu yeni yeni oluşan ve genelde "İslam Dünyası" kavramı ile ifade ettiğimiz, aslında ***"yeni Müslüman ulus devletler"***'in nasıl bir istikamet tutturacağı yönündeydi…

Petrol hadisesinden sonra bunların bir kısmının da gelirleri artmaya başladı ve özellikle bu geliri artan ülkeler, -biraz da belki kısmen manipülasyon, kısmen de bu büyük topluluğa hizmet arzusuyla- birtakım ortak oluşumların üssü olmaya başladılar. Suudi Arabistan ve benzerleri… Orada İslam Kalkınma Bankası kuruldu… İslam Konferansı Teşkilatı, Kral Faysal'ın inisiyatifiyle toparlanmaya başladı…

Dediğim gibi bunların ayrıntısına girecek vaktimiz yok… Bunlarda kısmi manipülasyonlar da var… **Batı, hiç olayların dışında değil**… Ama netice itibariyle "***İslâmî***" etiketli bir oluşum yaşıyoruz...

Türkiye bunların üç tanesinin içinde oldu… İki tanesinin içinde oldu, bir tanesini de kendine özgü bir model olarak ortaya koymaya çalıştı…

1. Bu **İslam Konferansı Teşkilatı**… Bunun parçası olan **İSEDAK** (İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) veya kültür kolu olan **IRCICA**(İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi) gibi kuruluşlarda Türkiye, en aktif üyelerden biri haline geldi. Onun başarısı değerlendirilebilir. Ben bu tür şeylerin uzun bir birikimin kaynağı olacağı kanaatindeyim. Yani birçok kritere göre bu kurumları başarısız bulabiliriz ama orada 50-60 yıllık bir birikim oluştuktan sonra bazı sıçramaların olabileceğini düşünüyorum. Bir de siyasi iradeler o sıçramaları yapmaya hazır hale gelmişse eğer…

2. Demin anlattığım Avrupa modelinde olduğu gibi… Yani kalkınmanın, sanayileşmenin gelişmesi için finansman modellerinin oturtulması lazım… Ve İslam'da en önemli meselelerden birisi **"faiz"** meselesidir… Yani faiz yasağı… -Burada fıkhi ya da ahlaki çerçevenin tamamen dışına çıkıyorum. Onları tartışacak platform daha farklı olabilir.- Ama Müslümanlar, **Asr-ı Saâdet**'ten beri bu faizle ne yapacaklarını bilemez olmuşlardır. Bilemiyorlarsa "bu iş olsun" diyecek halim yok… Parayı kapitalistler kazanacak, günahını ben mi çekeyim? (Gülüyor.) Böyle bir şey söylemiyorum. Fiili bir durumdan söz ediyorum. Arkadaşlar, bir şeye **"yasak"** deyip de toplumsal ihtiyacın karşılığını yapısal olarak ortaya koymadığınız zaman, sadece onun **karaborsa**sını oluşturursunuz. Yani faizin haram olduğunu bir çocuk bile algılayabilir fıkıh kaynaklarına baktığında…

Ama size şöyle bir örnek vereyim… Diyelim ki, içimizden birisi 1620 yılını alsın veya 1580 yılını… Osmanlı bir İslam ülkesi… Faiz haram… Bir Amsterdam'ı alsın, bir Ceneviz'i alsın ve bir de Londra'yı alsın…

Bize faiz haram ama fiiliyatta yüzde 30-40 arası gidip geliyor… Onlarda faiz haram değil ya da en azından kralın/hükümdarın belirlediği faiz, **"riba"** değil… Hristiyanların verdiği cevabı kabaca İslami dile çevirirsek böyle… Amsterdam'da yüzde 2-4 arası… İtalyan şehir devletlerinde yüzde 5-6 arası… Londra'da da yüzde 5-10 arası değişiyor… 10'un üzerinde faiz tasavvur edilebilir değil… Ortalama 5 civarında…

Bizde, yüzde 25… Neden?

Bir şeyi yasaklarsınız ama toplumsal ihtiyaç var.. İnsanlar iş yapmak istiyor… Para lazım…

Ben çocukluğumda arkadaşlar… Günde beş vakit namaz kılan, gözünde başka hiçbir şey olmayan köylü tanıdıklarımız -sonradan anlıyorum ki- faiz içinde yüzüyorlardı. Çünkü köylü sıkışıyor… Mesela, ineğini getiriyor… Adamın inekten başka bir şeyi yok zaten. Fakat paraya sıkışmış. Diyelim ki, bir inek 1000 lira olsun. Adamın 1000 liraya ihtiyacı var, ineğe de ihtiyacı var. Ağanın da ineğe ihtiyacı yok.

Demek ki bu işler yıllarca yapıla yapıla bir yol haline gelmiş. Ağaya gelirdi köylü… Bin liraya satardı ve parasını alırdı.

Burada herhangi bir İslami problem var mı arkadaşlar?

Peşin satıyor, parasını alıyor… Evine döndü, 1000 lirası var. İhtiyacını görüyor ama ineğe yine ihtiyacı var… Ağanın da zaten ilave bir ineğe ihtiyacı yok…

Köylü, ertesi gün ağaya giderdi:

- "Ağa senin fazla ineğin var mı?"

Ağa:

-"Var."

Köylü:

-"Ama harmandan sonra ödeyeceğim."

Ağa:

-"Olur."

Aynı ineği 1200 liraya harmandan sonra ödemek üzere alırdı.

Bunda bir problem var mı? Bu da bir vadeli satıştır. Bu da fıkhın cevaz verdiği bir iş… Ama sonuç ne? Aslında 1000 lira aldı ağadan… Buna ***"hile-i şeriyye"*** deniyor arkadaşlar… **"Hile",** Türkçe **"hile"** demek değil…**"Umar"** demek, **"çare"** demek… Yani, şer'i bir çare…

1000 liraya ihtiyacı var… Ağadan sonuçta 1000 lira aldı, harmandan sonra 1200 lira ödeyecek.

Bu ne demektir?

Osmanlı'daki **Para Vakıfları**'nın dilini kullanırsak 10'a, 12'ye fonu ***"sıbyan mektebi yararına"*** kullanmaktır. Yani, yüzde 20 faiz demektir. Dolayısıyla, ***"faizi kaldırdım"***, ***"faiz yasaktır hemşerim"*** demekle bu iş olmuyor.

Ben bir ara epey kafayı takmıştım. ***"Faiz yasağının hikmeti ne olabilir?"*** diye… Doğrusu, İslami kaynaklardan ziyade ***Bible***'da… Yani Hristiyanların ve Yahudilerin ortak kutsal kitabı ***"Kitab-ı Mukaddes"***'te daha mantıklı bir şey gördüm… Orda diyor ki; ***"Kardeşine riba ile borç vermeyeceksin! Kardeşin olmayana verebilirsin."***

Şimdi, bu bana çok anlamlı geldi. Kardeşlikle ilgili bir şeydir bu… Yani, herhangi bir insan senin kardeşinse, onunla **ribevî** bir ilişkiye giremiyorsun… Ama kardeşin değilse, o zaman olabilir…

-Kardeşlik konusunda- Hristiyanlık demiştir ki…

Yahudiler, bu hüküm -bizim **Tevrat** dediğimiz- **Ahd-i Atîk'**te **kardeş**, **Yahudi** demektir. Yahudi, Yahudiye borç veremez ama onun dışındakilere borç verebilir.

Hristiyanlık, ***"evrensel kardeşlik"*** ilkesini getirmiştir: ***"Herkes, herkesin kardeşidir."*** Dolayısıyla **"evrensel riba yasağı"** gelmiştir.

Ne zamana kadar? 13., 14. yüzyıllara kadar…

Mesela, Kilise'de o kadar servet birikmiştir ki, -okumalarım beni yanıltmıyorsa- Kilise uzun yıllar **"Karz-ı Hasen"** yapmıştır. Yani, sıkışan beylere -belki herkese değil ama- belli bir konumu olanlara faizsiz borç vermiştir. Fakat çok sayıda gidip gelmeyen para olunca, herhalde iş sınıra dayandı… ***"Bundan sonra belli bir bedel"*** dediler… Artık ilk başlarda buna bir **"bedel"**, belki **"komisyon"** dediler. Bunun tarihine bakmak lazım. Çok enteresandır. **Lombard**'da[9] okumuştum ben bunları… Hristiyan dünyasında, Hristiyan kâtip bulamıyor Kilise faiz hesaplarını yazmak için… Korkuyorlar…***"Çarpılırız, ederiz, imansız gideriz"*** diye… Çok kızdıkları halde Yahudilere, Yahudileri kiliselerde "***faiz kâtibi"*** olarak istihdam etmeye başlıyorlar. Bunun çeşitli şehirlerdeki örneklerini veriyordu… **Lombard**'ın kitaplarına bakarsanız...

[9] Maurice Lombard(?)

Ben, şimdi buradan 1980'lerdeki kendi tecrübemize geliyorum. İki model denedik arkadaşlar, son 30 yılda…

- Bir tanesi bu ***"İslami finans"*** meselesi… Ne kadar önemli olduğunu size hissettirmeye çalıştım…
- İkincisi de ***"büyük ölçekli"*** iş yapmak… Bunu da çok ortaklı şirket modelinde gördük…

İkincisi hiç tutmadı… Şu anda bildiğim kadarıyla bir tek İttifak Holding çalışıyor bu çerçevede… Yani, birkaç bin tane böyle kuruluş kuruldu son 30 yılda… Rakamları yuvarlarsak; 100 tane kuruldu, 99'u battı. Bir tanesi çalışıyor. Özel finans kurumları da çalışmalarını sürdürüyorlar ama;

- sistem içinde de ağırlıkları artmadı,
- verimli bir şekilde çalışmıyorlar,
- İslami açıdan da sürekli sorgulanabilir bir açıdan çalışıyorlar.

Dolayısıyla, pozisyonumuz bu… Şimdi bunlara açıklık getirmeye çalışayım… Onunla noktalayalım. Vakit olursa soru-cevap devam ederiz.

Özel Finans Kurumları

Önce özel finans kurumlarının durumundan bahsedeyim... Bir finans kurumu oluşturulduğu zaman bir **sermaye** konur ve o kurumu işletecek bir **mantık** ortaya konur. Bu mantık da, sermaye de Türkiye'ye dışarıdan geldi. Daha çok Körfez ve Arabistan'dan geldi.

- Kuveyt Türk kuruldu, Albaraka kuruldu, Faysal Finans kuruldu.
- Daha sonra Anadolu Finans kuruldu, İhlas Finans kuruldu.
- İhlas Finans battı…
- Anadolu Finans da Faysal Finans'ı satın alan Family Finans'la birleşti, Türkiye Finans'a dönüştü.
- Ama sonra da Türkiye Finans'ın şu anda zannediyorum hisselerinin yüzde 70'e yakın kısmı Arabistan'ın en büyük bankasında…
- Asya Finans da "cemaat" bağlamında oluşturuldu. O da battı.

Dolayısıyla şu an 3 tane katılım bankamız var. Üçü de tam "Türkiye Bankası" şeyinde değil. Bizim kanunlarımıza göre kurulmuş ama ortakları Arap Dünyasından… Tabii para yatıranlar Türkiye'nin vatandaşları…

Dediler ki, "Biz piyasayı tanıyıncaya kadar, bu işleri geliştirinceye kadar, kaynaklarımızın yüzde 90'ı "**mudaraba"** işlerine ayıralım. Yüzde 10'unu da "**muşaraka"** işlemlerine ayıralım. "**Muşaraka"** demek, **"kar-zarar ortaklığı"** demektir. Dolayısıyla **"hakiki İslam bankacılığı"** diyebileceğimiz **kara-zarara ortaklık** tarzında işleyebilen bir mekanizma… **"Mudaraba"** ise demin anlattığım **"vadeli satış"**tır. Yani, herhangi bir şeyi… Diyelim ki bu kitabı yayınlamak istiyorum. Kağıda ihtiyacım var, bir milyon lira paraya ihtiyacım var. Gidiyorum İş Bankası'na… Bana diyor ki; "Yüzde 20 faizle 1 milyon vereyim sana…"

Ya da alternatif olarak Albaraka'ya gidiyorum…

- ★ “Ben faizle borç verememem” diyor, “Sana kâğıdı alıp satayım.”
- ★ Kâğıdı bilmez… Kâğıt benim işim.
- ★ Aslında işi ben bağlıyorum.
- ★ Kâğıt firması, faturayı Albaraka’ya kesiyor.
- ★ Albaraka da vadeli satış karını üstüne koyuyor. Diyelim ki, 1 milyon 200 bin liraya bana fatura ediyor.
- ★ Bir sene sonra ödeyeceğim.

Ama sonuçta İş Bankası ile olan ilişkinin bir benzeri ortaya çıkmış oluyor. Bunun, o kuruluşları oluşturanlar da farkında… Yani, bu bir ***“çare”***dir. Dolayısıyla, ***“geçici”*** çözüm olmalıdır. Yani, buna ruhsat var. Kimse bunun “gayri İslami” olduğunu ve “fıkha uygun olmadığını” söyleyemez ama hep böyle yapmak en azından bir Müslümanın kalbini zedeler. Bunu geçici olarak uygulayalım. Piyasayı tanıdıkça... Ne demek piyasayı tanımak?

Yani, emin ve işbilir insanları tanıdıkça… Adam, emin olacak… Diyelim ki, banka verdi 1 milyon lira… Gitti, kitap işini yaptı… 50 lira kazandı… Emin bir insansa diyecek ki, “50 lira kazandım.” Eğer 50-50 anlaşmışsak, o kazancı yarı yarıya bölüşeceğiz mesela… 70’e 30 demişsek ona göre bölüşeceğiz.

Ama adam emin değil… İşbilir ama emin değil… 50 lira kazanıyor ama 20 lira gösteriyor… Onu kontrol edemezsiniz ki…

İkinci husus… Adam emin bir insan… Sakal göbekte… Derviş… Ama iş bilmiyor… Alıyor, batırıyor… Yazık! Müslümanın parası…

Dolayısıyla, hem işbilir olduklarından emin olacağız, hem de “emin” olduklarından emin olacağız…

Hedef şuydu arkadaşlar: 10 yılda yüzde 90 olan **mudaraba**yı yüzde 70’e çekmek ve ilk 25 yılda 50/50 durumuna gelmek.

25 yılın sonunda **mudaraba** yüzde 90’dan yüzde 99’a çıktı. **Muşaraka**, yüzde 10’dan yüzde 1’e indi[10].

Niye?

Çok basit arkadaşlar… **Bir topluluk, kurumlar üzerinden Müslüman olmaz!** Müslüman olmaya niyetliyse, azimliyse; bazı kurumlar buna hizmet edebilirler. **Çapımız ne idiyse, “İslami bankacılığımız” da çapımızla mütenasip oldu.** Ben asla bu kurumları eleştirmiyorum. Asla!

---

[10] ***Mudaraba konusunda dinleyicilerden bir itiraz gelince, Mustafa Özel, burada hakiki İslami bakış açısını kast ettiğini ifade ediyor ve kastettiğinin **murabaha** yani **vadeli satış işlemi** olduğunu belirtiyor. Muhammet Negiz

Hatta o krizde… **İhlas Finans** battığı zaman… Diğerleri de tehlikeye girince… ***"Aman! Paralarınızı çekmeyin! Kendi kendinizi batırırsınız."*** diye yazılar da yazım. Bankaları düşündüğüm için değil; orada parası olanları düşündüğüm için…

Panik olduğu zaman bir banka ayakta kalamaz. Ben bunu çok erken yaşadım. İlk işim **İstanbul Bankası**'dır. **İstanbul Bankası**, battı… **Banker Kastelli**, Tunus'a kaçınca iki günde banka şubelerine hücum ettiler ve İstanbul Bankası, üçüncü gün ***"eller yukarı!"*** dedi. ***"Bir banka nasıl batar?"*** içinde yaşadığım için psikolojisini biliyorum. İmar Bankası ve diğerleri de daha sonraki dönemde oldu.

Yani birinci kurumumuz bu… Her şeye rağmen bu katılım bankaları, şu anda da bir fonksiyon icra ediyorlar. Fakat sebebini araştırmak lazım, çok verimsizler…

Şuradan biliyorum: Eğer bankaya para yatırmışsanız… Diyelim ki; biri katılım bankası, diğer de normal ticari banka… Burada, katılım bankasında yüz liranız bir sene kalmışsa, size 108-110 lira olarak dönüyor. Öbür tarafta 115-120 lira olarak dönüyor. Demek ki, bir kere incelerseniz; katılım bankaları, diğerleri ile mukayese edildiğinde, katılım bankalarına para yatıran insanlara daha az ödeme yapıyorlar. Geçmişte diyorlardı ki; ***"Ya biz, tam banka değiliz. Diğer bankalara tanınan bir sürü imtiyaz var. Bu imtiyazlar bize tanınmadığı için bizim ekstra kazançlarımız olmuyor. Onların mudilerine daha fazla para vermesi normal."*** Bu makul bir cevaptı. Ama sonra onlar da **"banka"** oldular. Adlarını **"katılım bankası"** olarak değiştirdiler. Diğer bankaların bütün imtiyazlarına sahipler. Böyle mazeretlerinin olmaması lazım...

Ben bir rakam veremem ama bazen yarısına yakın, bazen üçte ikisi kadar ancak ödüyorlar. İyi niyetle şunu diyebilirsiniz: Para yatırana az veriyor. Çünkü para kullanandan da az alıyor. Maalesef öyle değil. İki mislini alıyor. Birçok kişiye gidin; sanayici ile konuşun, tüccar ile konuşun… Diyelim ki, Halk Bankası'nda adam yüzde 10 ile kullanıyorsa, bunda yüzde 15'le ya da yüzde 20 ile kullanıyor. Belki çapları ile ilgilidir… Yani diyelim ki, bizimki daha 500 milyonluk ya da bir milyarlık bir şeye gelmiştir. Öbürü 80 milyar olmuştur. Dolayısıyla bu çağın büyüklüğünden dolayı belki dönmüyor çark. Onu bilmiyorum. Ama verimsiz oldukları kesin… Çapımız bu. Ben çapımızı göstermeye çalışıyorum.

İkinci şeye gelelim… 100 tane... Endeks olarak söylüyorum. Çok ortaklı şirket kurduk… Birini şöyle böyle yaşatabildik. Diğerlerinin hepsi ***"mort"*** oldular arkadaşlar. Onlara sorarsanız; ***"sistem bizi takibata aldı, üstümüze geldi."*** Bu kolaycılıktır arkadaşlar. Bunda da yine bir şey var. Yani yüzde 10-20'lik bir haklılık payı var ama yüzde doksanı bu batış şeyinde **"kötü niyet"** ve "beceriksizlik" vardır. Bunu da iyi incelerseniz, görürsünüz. Ben bir tek örnek vereyim. Hadi isim de vererek söyleyeyim. Yimpaş'a bir kere çağrıldım[11]. Genel kuruldu. Rahmetli Sabahattin Zaim Hocamız, Hayrettin Karaman Hocamız… Tabii bir genel kuruldu. Genel kurulda, dışardan gelen konuklar kaç dakika konuşabilir? Konferans veremezsiniz. 5 dakika, maksimum 8-10 dakika konuşursunuz…

Oraya gelmeden önce, Yozgat'a gitmiştik. 4-5 defa bana danışmanlık teklif ediyorlar, eğitimler şunlar-bunlar filan… Daha çok İstanbul dışına çağırdıkları için gitmiyorum. ***"Vaktim yok"*** diyorum. Orda ben kısacık bir konuşma yaptım. Beni bir daha hiçbir toplantıya

[11] Yozgat İhtiyaç Maddeleri Pazarlama Anonim Şirketi Holding.

çağırmadılar ve ben bunu **Yeni Şafak**'ta isim vermeden yazdım. O yazı duruyor. Bir gün de yayınlayacağım inşallah… Şunu söyledim: Bak bu model… Ve bu modelin güzel olduğu yıllardayız daha. Henüz 2000'e dönmemişiz yani… 1997 olabilir, tarihine bakmak lazım. Şunu yapmaya çalışıyorlardı: İyi marketleri var, çalışıyor. Sattıkları önemli şeylerin hepsinde imalata geçmişler. Koltuk imal ediyorlar, pantolon imal ediyorlar, ayakkabı yapmaya başlamışlar, bisküvi yapmaya başlamışlar, meyve suyuna girmişler… O arada da Aytaç Gıda'yı almışlar. Bu Aytaş Sucuk vesaire şeyler… Aytaç da hakikaten... Bu işi bir adam gitmiş, kurmuş. İşi bilen birisi… Yani Türkiye'de **Pınar Et** vardı, sonra **Maret** oldu, üçüncü de **Aytaç**'tı… Onların düzeyini tutturdu Aytaç. Deneyenler bilirler.

Ben o toplantıda dedim ki; ***"Burda lehte söylenen her şeye katılıyorum. Ben sadece üç uyarıda bulanacağım"*** dedim. ***"Yani, bunu bir eleştiri olarak almayın ama üzerinde düşünün…"***
"Bir tanesi" dedim. Ben 10-15 yıldır hem bankacılık, hem sanayi, hem de ticaret işlerinin içindeyim. Kısmen yönetici, kısmen de yönetici olarak çalışıyorum. Şunu gözledim: Sanayi psikolojisi farklıdır, ticaret psikolojisi farklıdır. Ticarette, insanlar sabırsızdır, karın çabuk realize olmasını beklerler. Uzun süre bekleyemezsiniz. Tüccarın şeyi uzun değildir. Sanayii ise yani çiftçiden bile daha sabırlı olmak zorundasın. Çiftçi en fazla bir mevsim bekler. Hadi diyelim, bir yıl bekler. Sanayici ise bir tohum atar. Bir fabrika yatırımında 3 yıl-5 yıl sürebilir yani… İkincisi, sanayicilik çok çabuk öğrenilen bir iş değildir. Bir kültür gerektiriyor. Yani bir kibriti bile doğru dürüst yapmak bazen yarım yüzyıla sebep olabilir arkadaşlar. Bunu Türkiye'deki ilk kibritlerin ne olduğunu bilmeyen sizin gibi gençler anlayamazlar. Benim öğrencilik yıllarımda bile on tane kibrit çakardık, bir tanesi ancak yanardı. O yıllarda kibrit bile yapamıyorduk. Hadi bir parantez daha açayım…

Japonlar, 1870'lerde… Ölçeği büyütme çok önemli diyoruz ya, Japonya küçük bir yer, ölçeği nereye büyütecek? Ölçeği Asya'ya doğru büyütecek. Asya pazarlarını İngilizler ele geçirmişler… Söylediğim, 1870'ler… Üç tane İngiliz malını Asya pazarlarında taklit edip, Asya pazarlarında elde ettikleri sermaye ile bugünkü Japonya'yı kurdurlar. Bu malların hadi bir tanesini söyledik: Kibrit.

Diğerleri ne olabilir?

Sabun ve şemsiye…
Sabun, şemsiye ve kibrit… Bu üçüyle İngilizleri geçtiler… Aynı şeyi 100 sene sonra Çin yaptı arkadaşlar…

Çin ne yaptı 1970'lerde, 1980'lerde?
Ne kadar sıradan şey varsa onların taklitleriyle… Şu anda reel ekonomi olarak ABD'yi yakaladılar… Tamam… Teknoloji, finans; onlar zaman alacak şeyler ama büyüklük olarak Amerika'nın ensesine geldiler… İncik-boncuk yaparak...

Dedim ki; sakın bu sanayi işini kolay zannetmeyin. Her şeye sulanmayın… İşinizi yapın. İyi marketçi olun. Dünyada en zor iş, malı satmaktır. Malı yapmaksa; bir uzmanlıktır, odaklanmadır… Hatta onlara yine Ülker örneğini verdim ve dedim ki; Ülker kek işine girmemişti 90'ların ortasına kadar… Amerika'da büyük bir kek firması vardı. Beni oraya gönderdiler. Gittim, geldim… Müzakereler falan… Adamlar çok büyük para istiyorlar bu **royalty** dediğimiz **patent hakkı**... Sabri Bey de bir rakam söylüyor… O rakama inseler

anlaşmayı imzalayacağım ama o rakam bile benim gözümde o kadar büyük ki, dayanamadım dedim; ***“biz onlardan daha iyi kek yaparız, bu kadar para verilir mi?”***

Sabri Ülker, ***“Oğlum”*** dedi. “***Onlardan daha iyi kek yapmak için çok uğraşmak lazım. O kadar uğraşırsak, bisküvi yapmayı unuturuz.”*** dedi.

Bir işe ikinci bir iş ilave etmek öyle ***“çocuk oyuncağı”*** olan bir iş değil yani… Onun için dedim ki; ***“Her işe sulanmayın. Birincisi bu.”*** dedim.

İkincisi, Yimpaş’a 10 bin mark -yanlış hatırlamıyorsam- para ile ortak olan herkes, Yimpaş’a bir adam sokma hakkına sahipti. ***“Böyle bir prensip olamaz.”*** dedim. ***“Büyüyen bir yapı, bir kere, kendi ihtiyaç duyduğu insanlarla ayakta kalabilir. Sizin son derece rasyonel bir işe alım sisteminiz olmalı… Tabii ki ortaklarınız size insan tavsiye edebilirler, referans olabilirler. Bunları dikkate alın ama böyle bir hak olamaz. 10 bin mark değil, 10 milyon markla ortak olunsa bile böyle bir şey olamaz.”***

Üçüncüsü… ***“Güçlü markalarınızı -birinci ile de biraz irtibatlı- sulandırmayın. Mesela, Aytaç markası gayet kaliteli ama beşinci sınıf bir meyve suyu yapıyorsun. Onun üzerine de Aytaç yazıyorsun. Ben müşteri olarak önce o meyve suyunu tadarsam, eti de almam. Sucuğu da almam. Yazık olur. Onun için güçlü markalarınızı güçsüzleştirmeyin.”***

Benim o zaman Yimpaş’a yönelik eleştirilerimi bütün çok ortaklı şirketlere teşmil edebilirsiniz. Adam zaten sahtekârlık yapmışsa, o ayrı bir şey… Ama iyi niyetli olanları bile **yönetim becerisi** ortaya koyamadılar. **Çalışma modeli**, bir **iş modeli** ve onun temelini oluşturacak olan **kültür**ü oluşturamadılar. Dolayısıyla, biz büyük bir imkândan mahrum kaldık arkadaşlar.

Ben, çok ortaklı şirketlerin ulaşacağı satış hacminin peşinde değilim. Sağlam işleyen 100 tane çok ortaklı şirketimiz olsaydı, emin olun şu anda Endonezya’da çok ortaklı şirketler, Şili’de… İlle Müslüman olması gerekmez yani… Şili’de çok ortaklı şirketler… Çünkü bu hem bir borsa... Faizden de kaçmak istiyorsun ya… Kendi içinde bir borsa oluşturuyor, insanlar ortak oluyorlar. Sonra bu ortaklıktan hisselerini devredebiliyorlar. **Kendi içinde bir mantığı oluşuyor. Bunu berhava ettik arkadaşlar… Bu imkânı harcadık**…

Ben bunu biraz da solcuların sosyalizmi harcamasına benzetiyorum… Yani, 20. yüzyılda da onlar sosyalizmi bir şekilde harcamış oldular. Fakat sosyalizm, belli bir tarihsel sistemdir ama toplumculuk evrensel bir şeydir.

Siz her zaman daha toplumcu modellere kafa yorabilir, yeni şeyler ortaya koyabilirsiniz. **Geçmişten de iyi ders alınırsa**, bunların niye battığı, niye yürümediği... Yani ben bunları size anlatırken birilerinin batışından zevk aldığım için anlatmıyorum. Bundan ders alabilirsek, bu zaaf noktalarımızı bilirsek…

Mesela, **Kanal 7**’ye diyordum ki; ***“Ya şunlar, şunlar sahtekâr tiplerdir. Hemen size reklam veriyorlar, Almanya’ya para toplamaya gidiyorlar… Niye bunların reklamını alıyorsunuz?”*** Uydur-kaydır iki makineyi koyuyor… Makine de çalışıyor haldır-küldür… Valizlerle gidiyorlardı… Para toplayıp geliyorlardı…

Peki, Almanya'dakiler niye veriyorlardı?

Gidip, kredi alıp… Alman bankaları, ucuz kredi veriyorlardı… Onlar da kredi alıp, bunlara yatırıyorlardı... Çünkü Alman bankası, yüzde 3 faiz uyguluyor; bunlar yüzde 40 kar payı dağıtıyorlardı. Onlara diyorduk ki; "Bu bir saadet zinciridir. 2-3 gün sonra tıkanacaktır. 3-5 müşteriye böyle olur ama yürümesi mümkün değil… Yüzde 40 hangi işten para kazanacak? Zaten çoğu iş bilmiyor.

Kanal 7'dekilerin söylediği de şuydu; ***"Abi, reklam gelirine ihtiyacımız var. Biz de ayakta kalamayız…"***

Yani, öyle bir sağlıksız sistem oluşuyordu ki, böyle ***tamahkarla sahtekar birbirini buluyor, bunlar bir model oluşturmaya çalışıyorlar***… Olmaz arkadaşlar. Daha sağlam düşünüp, daha ahlaki…

Sonunda ahlak noktasına geldik… (Gülüyor.)

"Din, ahlaktır" arkadaşlar. Hatta ben biraz **fukaha**yı kızdırma pahasına, ***"ahlak, dinden de öncedir"*** diyorum… ***"Ahlak ve adalet, dinden de öncedir."*** Çünkü din, son kertede seninle Rabbin arasındaki bir bağlayıcılık ilişkisidir. Ona inanırsın… İnanmazsın… O, seni bağışlar, affeder, cennetine alır-almaz… Ne bileyim…

Ama ahlak, seninle benim aramdaki bir meseledir. Adalet, seninle benim aramdaki bir meseledir. Yani, beni ilgilendiren, senin inancının muhtevası değil… Ahlakının çapı, düzeyi, şekli-şemailidir. Senin açından da benim konumum öyle… Onun için toplumsal bağlamda ahlaki bir temel oluşmadığı zaman bütün bu anlattığımız şeyler… Mesela, kapitalizme dünya kadar eleştiri yöneltebiliriz ama -hadi ahlak demeyelim- bir etik oluşturduğu şüphesizdir. Bir etik… Bir disiplin… Oluşturmamış olsa, paldır küldür giderler… Finansal alanda bunun delindiği ölçüde paldır küldür gittiklerini görüyoruz. Dolayısıyla, ekonomi ile ahlak arasındaki ilişki, *-biz her ne kadar bugün girmiyor gibi yaptıysak da-* çok kritik bir meseledir. Onun da ayrıca ele alınması lazım…

Teşekkür ediyorum…

Ben, çok ortaklı şirketlerin ulaşacağı satış hacminin peşinde değilim. Sağlam işleyen 100 tane çok ortaklı şirketimiz olsaydı. Emin ol [illegible] Endonezya'da çok ortak[illegible] şirketler. Şili'de... [illegible]le müslüman olması gerekmez Yeni [illegible]k ortaklı şirket [illegible] hem bir [illegible]acak istiyorsum [illegible] kendi içinde bir borsa oluşturuyor. İnsanlar ortak oluyorlar. Sonra bu ortaklıktan hisselerini devr edebiliyorlar. Kendi içinde bir mantığı oluşuyor. Bunu berhava ettik arkadaşlar... Bu imkanı harcadık...